

Mann Miklós

A SZÁZADOK MŰKÖDÉSE SZILÁGYI SÁNDOR SZERKESZTŐI KORSZAKÁBAN (1875–1899)

A folyóirat megindítása 1867-ben sikerült, összefüggésben a Történelmi Társulat megalakulásával. A *Századok* évi 40 ív terjedelemben jelent meg, 10 számban. (Egy-egy szám 3-5 ív terjedelmű volt.) A protestáns szerkesztő személyeskedő megjegyzései, vitái a Társulat katolikus vezetőivel, tagjaival megérlelték Thaly Kálmán távozását.¹ Az új titkár személyét – aki egyúttal a folyóirat szerkesztői tisztségét is betöltötte – az 1875. októberi választmányi ülésen döntötték el. A Horváth Mihály elnökletével megtartott ülésen Szilágyi Sándor szerezte meg a választmányi tagok többségének szavazatát, s így a Társulat titkára s a *Századok* szerkesztője lehetett 1899-ben bekövetkezett haláláig. Érdekes, hogy a protestáns Szilágyit a titkári tisztség, s pár évvel később az Egyetemi Könyvtár igazgatói állásának elnyerésében is a katolikus főpapság (Horváth Mihály, Ipolyi Arnold, Fraknoi Vilmos, Rómer Flóris) támogatása vitte sikerre. Tény, hogy Szilágyi – Thalyval ellentétben – a személyi ellentétek tompítására, s nem elmélyítésére törekedett, s ez a stílus hasznosabbnak bizonyult a magyar történettudomány szempontjából.

Szilágyi 1827-ben született. Nagyapja, majd édesapja a kolozsvári református főiskolán történelmet tanított. A gondos nevelés eredményeként a fiatalember kitűnően megtanult latinul, németül, franciául; eredetiben olvasta a kortárs német és francia szépirodalmat, illetve a történeti szakirodalmat. Jogi tanulmányokat folytatott és fogalmazó gyakornok lett az erdélyi kormányzatszéknél. A jogi kérdések azonban nem érdekelték, viszont annál nagyobb lelkesedéssel látott a vers- és novellaírásnak. Cikkeivel, fordításaival, novelláival egyre gyakrabban találkozhattunk a negyvenes évek közepének sajtójában. Közigazgatási szolgálatának a forradalom vetett véget. Rövid ideig nemzetőr volt, majd Pestre utazott, s újságíróként a forradalmi sajtó munkatársa lett. A szabadságharc bukása után tevékeny szerepet vállalt a kulturális élet megindításában: hangversenyeket rendezett, színdarabokat írt, szépirodalmi lapokat szerkesztett, a szabadságharcról szóló szépirodalmi munkákat készítette. Művei, szerkesztései

---

¹ *R. Várkonyi Ágnes*: Thaly Kálmán és történetírása. Bp. 1961.; *Glatz Ferenc*: A szerkesztőségi munka az induló Századoknál. *Századok* 101. (1967) 665–687.

következtében egyre több nézeteltérése támadt a cenzúrával, s így 1852-ben kiutasították Pestről. Tanári pályára kényszerült, s előbb Kecskeméten, majd Nagykőrösön a református főgimnáziumban tanított 1867-ig. Az iskola tanári karához hasonló hiába keresnénk a magyar oktatástörténetben, hiszen a tantestületből hatan: Arany János, Salamon Ferenc, Szabó Károly, Szász Károly, Szigeti Varga János és Szilágyi Sándor lettek az Akadémia tagjai. A Bach-korszak idején a magyar irodalom és tudomány egyik központja, éltetője volt ez a kör, amelyről maga Arany jegyezte meg tréfásan: „a fél Akadémia Kőrösön lakik”. Nagykörös az ország irodalmi életének egyik központjává vált: a gyakori vendégek között megemlíthetjük Gyulai Pál, Csengery Antal, Tompa Mihály, Kemény Zsigmond, Toldi Ferenc, Jókai Mór, Greguss Ákos nevét.

Az ötvenes években szilárdult meg Arany János és Szilágyi Sándor barátsága: közösen irodalomtörténeti kézikönyvet, olvasókönyvet készítettek, de a helytartó tanács a kiadást nem engedélyezte. Nagyobb sikert ért el saját történelem tankönyvével, amely több kiadást ért meg – utoljára 1893-ban jelent meg – s középiskoláink többsége évtizedeken keresztül tankönyvül használta.

Hasonlóan a kor legtöbb magyar történészéhez, ő is autodidakta módon képezte magát. Feltehetően a nagykőrösi környezet, Arany János, Szász Károly hatására, biztatására fordult Szilágyi komolyabban a történelem felé. Szabó Károly, Salamon Ferenc Kőrösre érkezése is erősítette a csoport munkáját, amely fokozatosan a vidéki történész körök – Győr, Sáropatak, Kolozsvár – mellett a legjelentősebbek közé tartozott. Szilágyi hamarosan a kör vezető alakja lett: egyre többet, elmélyültebben dolgozott, így több történelmi vonatkozású cikke, könyvismertetése is megjelenhetett. Ezek alapján választották 1858-ban Szabó Károly, Ráth Károly, Ipolyi Arnold és mások mellett az Akadémia tagjává.

A történetírói pályakezdés során a forrásközlő tevékenység mellett – amely végigkíséri egész pályafutását – egyre inkább előtérbe került a feldolgozó munka. Ennek során 1861-ben kis alaptanulmányt jelentetett meg a Rákóczi családról. Nagykőrösi korszaka utolsó jelentős munkája két kötetes Erdély története.

1867-ben a kiegyezés megkötése új, kedvező lehetőséget kínált kulturális fejlődésünk számára. 1867-ben Eötvös József kinevezte Szilágyit a VKM-be miniszteri titkárrá.²

² Pályakezdésére lásd *Mann Miklós*: A nagykőrösi gimnázium híres évtizede. *História* 4. (1982) 6. sz. 8–9.; Szilágyi Sándor történetírói pályakezdetéről. *Tanárképzés és tudomány*. Bp. 1990. 50–86.

Szilágyi társadalmi összeköttetéseit kezdettől fogva a Társulat érdekében használta fel. Baráti körébe tartozott Arany János, Szász Károly, Beöthy Zsolt, Gyulai Pál, Salamon Ferenc és Tanárky Gedeon, a VKM államtitkára. Szilágyi tagja volt az Akadémia Történeti Bizottságának is.

Glatz Ferenc kutatása, cikke alapján tudjuk, hogy a *Századok* megindítása utáni első esztendőekben milyen nagy gondot jelentett a cikkek biztosítása. A hetvenes évek végére javult a helyzet, így Szilágyi kapcsolatai új, fiatal szerzők bevonását tették lehetővé. Maga köré gyűjtötte a tehetséges, szorgalmas kutatókat: publikálási lehetőséget biztosított számukra; külföldi ösztöndíjak elnyeréséhez segítette őket. A névsor valóban impozáns: Thallóczy Lajos, Károlyi Árpád, Fejérpataky László, Marczali Henrik, Szádeczky Lajos, Barabás Samu, Dézsi Lajos, Schönherr Gyula, Márki Sándor.

A Társulat irányítása, a taglétszám gyarapodása, a *Századok* mellett több kiadvány, valamint új folyóirat, a *Történelmi Tár* szerkesztése jelentős plusz feladatot jelentett a titkár számára, aki mindezt minisztériumi munkája, illetve 1878-tól az Egyetemi Könyvtár igazgatói feladatának ellátása mellett végezte. Így nem véletlen, hogy a folyóirat szerkesztésébe hibák is becsúsztak. A szerzők, az olvasók főleg a sajtóhibák nagy számát kifogásolták. Ez lehetővé tette Thaly számára, hogy rámutasson a szerkesztés problémáira. Az igazgató választmány 1879-ben megtárgyalta Thaly javaslatát, és szerkesztő bizottságot hozott létre, hogy az támogatassa a titkárt a szerkesztésben. A bizottság tagjai: Thaly Kálmán, Fraknói Vilmos, Nyáry Albert és Pauler Gyula. Ezután Szilágyi lemondani szándékozott, de Károlyi Árpád maradásra bírta.

Az első évek (1875–1877) értékesebb tanulmányait Fraknói, Hampel, Salamon, Szabó és Szilágyi írták. Az évtized végén újabb nevekkel találkozunk: Károlyi Árpád, Marczali Henrik, Pauler Gyula, Thallóczy Lajos, Fejérpataky László. Thalyval ellentétben Szilágyi nem fűzött megjegyzéseket a publikációkhoz, esetleg lapalji jegyzetben korrigálta a szerző tévedését. A könyvismertető rovat frissességével tűnt ki, hiszen az ugyanazon évben megjelent műveket mutatta be. Az 1876-os *Századok*ban találkozunk először a Különfélék rovattal, amely kis cikkeket tartalmazott. (Pl. Egy magyar versecske 1505-ből.) 1879-ben a Tárca rovatot osztotta fel Szilágyi: a Történelmi Társulat híreit a vidéki Társulatok hírei követik, de külön oldalon. Az irodalmi szemle után a folyóiratok szemléje következett, végül a Tárca-t a vegyes közlések zárták. A társulati hírekben röviden ismertették azokat az előadásokat, amelyek nem jelentek meg a folyóiratban. A vegyes

közlések hírt adtak készülő munkákról, és például az Országos Levéltárra vonatkozó rendeletről. A mellékletek többnyire előfizetői felhívásokat tartalmaztak.

Szilágyi a taggyűjtő tevékenységre is gondot fordított: 1876-tól kezdve a létszám gyarapodott, a Társulat anyagilag erősödött, s ez lehetővé tette a folyóirat ívszámának 50-ről 60-ra, a példányszám 1800-ra emelését.

A nyolcvanas évek elejére a szerkesztőbizottság tevékenysége fokozatosan csökkent, viszont a tagság növekedése következtében Szilágyi javasolta titkári iroda létesítését. 1884-ben Ipolyi Arnold elnök Thallóczy Lajost másodtitkárrá, Szádeczky Lajost pedig titkárséggé nevezte ki. Mivel Thallóczy nem sokkal ezután Bécsben lett levéltár igazgató, így Ipolyi – Szilágyi javaslatára – Szádeczkyt léptette elő, s a titkárségedi állást Barabás Samu töltötte be. Nem vitás, hogy Thallóczy, majd Szádeczky másodtitkári működése komoly segítség volt Szilágyi számára a *Századok* szerkesztésében.

Az évtized második felében Szilágyi Sándor gyakran betegeskedett: sokat utazott külföldi gyógyfürdőkbe, s ilyenkor a Társulat kiadványainak ügyeit Szádeczky intézte. Állandó levelezésben volt Szilágyival, pár naponta küldte beszámolóit. Valóban a másodtitkárok működése nagy segítséget jelentett Szilágyinak a *Századok* szerkesztésében, hiszen a Történelmi Tár után a Magyar Történelmi Életrajzok sorozata is megindult.

A nyolcvanas években folytatódott a fiatal tehetséges történészek írásainak megjelentetése a *Századok*ban. Csánki Dezső, Schönherr Gyula után Márki Sándor, Tagányi Károly, Acsády Ignác, Ballagi Aladár, Hampel József is egyre több publikációval jelentkezett. Bár a szerkesztő bizottság gyakorlatilag megszűnt, a beküldött cikkek bírálójaként Pauler Gyula segítette a szerkesztőt a jobb tanulmányok kiválasztásában. Érdekes felidézni a 19. század végének pár negatív lektori jelentését: „Mellékelten visszaküldöm Révész cikkét Németújvári Ivánról. Szorgalommal van írva, de mégis csak iskolai dolgozat. Felfogása banális, néha gyermekes... Az adatokat csak külsőleg tudja egymás mellé állítani, anélkül, hogy az események valódi összefüggését sejtetni engedné vagy maga is sejtene! Nagyon át kellene dolgozni, hogy a Századokba beválják.”

Vagy egy másik: „Welczek cikke [...] nem szellemtelen. Az írónak van esze és bizonyos ismerete, de nyelve gyarló; néhány ténybeli hibát találtam benne, és sok dolgot [...] nagyon is szubjektív módon vagy is oly képet fog fel, a mi talán lehetett volna, de hogy így volt, az adatokból nem következik, de még csak nem is valószínű [...] Csak azt kívánhatom – magunk közt legyen mondva – hogy múltjék e pohár a Századoktól.”

A nyolcvanas évek füzetei érdekes, változatos tartalommal a történettudomány egészét igyekeztek felölelni. Politikai, kutúrhistoriai, historiográfiai cikkek, külföldi levéltárak ismertetése mellett pl. városaink nemzetiségi viszonyaival foglalkozó tanulmánnyal is találkozhatunk.

Úgy gondoljuk, hogy az 1880-as évek jelentették Szilágyi Sándor titkári és szerkesztői tevékenységének tetőpontját; a Történelmi Társulat történetének egyik legeredményesebb korszakát.

A kilencvenes években a szerkesztőbizottság megszűnt. Szilágyi maga határozta meg, hogy kitől kér, illetve fogad el cikket, s a megjelenés időpontját is eldöntötte. Ismerőseitől, barátaitól egymás után kapta a részben megbeszéltek cikkeit. Így pl. Pór Antal egri kanonok egyre több írással szerepelt a kilencvenes években. Amikor Marczali Henrik azzal a kéréssel fordult Szilágyihoz, hogy a fiatal, tehetséges Domanovszky értekezését a Dubniczi krónikáról közölje a *Századok*, azonnal teljesítette a kérést. Ebben az időben egyre nagyobb szerephez jutott az öregedő, s a 10 kötetes Magyar Nemzet Története szerkesztése³ miatt egyre elfoglaltabb szerkesztő mellett Nagy Gyula társulati jegyző, aki fokozatosan átvette Szilágyi titkári, szerkesztői teendőit. Nagy segítséget jelentett Pauler Gyula működése, aki továbbra is bírálta a *Századokhoz* beérkezett cikkeket, s eldöntötte, melyek azok a munkák, amelyek a folyóirat számára számításba jöhetnek. Mivel Szádeczky Kolozsvárott lett professzor, Nagy Gyula mellett Barabás Samu is sokat dolgozott: átnézte a korrektúrákat, esetleg belejavított a cikkekbe. (Barabás később a Társulat jegyzője, majd 1913-ban főtítkára lett.)

A kilencvenes években a folyóirat 2000 példányban jelent meg. A közgyűléseken elhangzott beszédeket, a titkári beszámolókat a *Századok* közölte. Szilágyi fontosnak tartotta, hogy a tagok értesüljenek az európai történetírás főbb eredményeiről, ezért arra törekedett, hogy beszámolók jelenjenek meg a külföldi, főleg a hazánkat érdeklő munkákról.

Megállapíthatjuk, hogy a folyóirat Szilágyi szerkesztőségének időszakában a hivatalos magyar történettudomány színvonalát tükrözte; gyakran jelentek meg forrás- és levéltár ismertetések, főleg eseménytörténeti tanulmányok, a társulati vándorgyűlésekről szóló részletes beszámolók. Szilágyi, mint a *Századok* szerkesztője, a folyóirat terjedelmét, példányszámát növelte, tartalmát érdekesebbé,

³ Mann Miklós: „A milleniumi Magyar Nemzet Története” szerkesztési munkálatairól. *Századok* 102. (1968) 1117–1148.

változatosabbá alakította, ezáltal a magyar történettudomány középpontjába helyezte.⁴

És végül hadd zárjam soraimat néhány személyes gondolattal. Ezelőtt ötven évvel, H. Balázs Éva a Társulat titkáráként a távozó Fügedi Erik helyére engem választott a Magyar Történelmi Társulat tudományos munkatársának. Ekkor kerültem közvetlen kapcsolatba a *Századok* szerkesztőségével. Pamlényi Ervin lehetővé tette, hogy egy évtizeden keresztül a folyóirat valamennyi számában, név nélkül (esetleg MM monogrammal) a Magyar Történelmi Társulat rovatot írjam. Pamlényi Ervin javasolta számomra a Szilágyi Sándor témát, majd a Trefort Ágostonra vonatkozó kutatások megkezdését, illetve biztosította minkét témakörből több tanulmány közlését a folyóiratban. Hasonlóan nagyon fontosnak bizonyult szakmai pályafutásom szempontjából ismeretségem Glatz Ferencsel, aki ekkoriban szintén a folyóirat munkatársa volt. Pamlényihez hasonlóan ő is támogatta szakmai munkámat: bevont különböző kutatásokba, bizottságokba, s elnökölt akadémiai doktori vitámon is. Köszönöm a *Századok* munkatársainak emberi, szakmai támogatását pályafutásom alakításomban.

SZÁZADOK UNDER EDITOR SÁNDOR SZILÁGYI (1875–1899)

by Miklós Mann

SUMMARY

Sándor Szilágyi was an outstanding historian in the second half of the nineteenth century, a member of the Academy, secretary of the Hungarian Historical Society, and editor of *Századok*. His activity there was the very apogee of the Society, with the organisation of a great number of events, and the publication of an equally important number of scientific publications. Gathering around himself the most talented historians of the period, he edited a ten-volume History of Hungary. The membership of the Society, which then probably reached two thousand, regularly received all issues of *Századok* review.

---

⁴ *Mann Miklós*: Adatok a Századok történetéhez Szilágyi Sándor szerkesztői korszakából. *Századok* 102. (1968) 205–239.; *Mann Miklós*: Kiemelkedő személyek, kiemelkedő teljesítmények a Történelmi Társulat történetében. *Magyar Tudomány* 170. (2009) 2. sz. 138–142.